

RAQAMLI KOMMUNIKATSIYADA ANTROPONIMLARNING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Baxtiyorova Maftuna Baxtiyorovna

Iqtisodiyot va Pedagogika

Universiteti, Xorijiy tillar kafedrası PhD, dotsenti

E-mail: maftunabakhtiyorovna.phd@gmail.com;

ORCID: 0009-0005-8551-6683

Annotatsiya. Raqamli diskursda shaxsni atash usullarining referensial, ijtimoiy va baholovchi vazifalari tadqiq etiladi. Antroponimning rasmiy shakli, murojaat ko'rinishi va platforma taxallusi o'rtasidagi tafovut pragmatik kontekst doirasida tahlil qilinadi. O'zbek va ingliz tilidagi modellashtirilgan kommunikativ vaziyatlar orqali ism tanlashning hurmat, masofa, birdamlik hamda o'zini namoyon qilishga ta'siri ko'rsatiladi. Tadqiqot raqamli antroponimni faqat profil belgisi emas, balki o'zgaruvchan diskursiv resurs sifatida izohlaydi.

Kalit so'zlar: antroponim; raqamli diskurs; nikneym; lingvopragmatika; murojaat; identifikatsiya

KIRISH. MUAMMO VA TADQIQOT MAQSADI

Antroponimlar insonni boshqa shaxslardan farqlovchi nomlash vositasi sifatida tilning barqaror birliklari qatoriga kiradi. Biroq onlayn suhbat, ijtimoiy tarmoq va videomuloqotda odamning o'zi uchun tanlagan nomi bilan boshqalar unga murojaat qiladigan shakl ko'pincha bir xil emas. Pasportdagi «Dilnoza» profilda «dilnoza.uz», guruh suhbatida «Dilnoza opa», izohlarda esa

«@dilmoza_uz» ko‘rinishida uchrashi mumkin. Har bir variant ayni shaxsga ishora qilsa-da, uning ijtimoiy va kommunikativ vazifasi farqlanadi. Demak, antroponimik birlikni faqat lug‘aviy tarkibi bilan izohlash uning pragmatik imkoniyatlarini to‘liq ochmaydi.

Raqamli kommunikatsiya tezkor javob, qisqa murojaat, auditoriyaning noma‘lumligi va yozuvning uzoq vaqt saqlanishi bilan an‘anaviy yuzma-yuz suhbatdan ajraladi. Shu sabab bir guruhdagi samimiy qisqartma boshqa muhitda hurmatsizlik belgisi deb qabul qilinishi mumkin. Masalan, talabaga «Aziz» deb murojaat qilish bilan «Azizbek janoblari» deyish orasidagi farq nomning denotativ ma‘nosida emas, suhbat ishtirokchilari belgilagan munosabatdadir.

NAZARIY ASOSLAR VA TUSHUNCHALAR

Mazkur tadqiqotning maqsadi raqamli diskursda antroponimlarning identifikatsiya, murojaat, ijtimoiy mavqe va baholashga doir funksiyalarini farqlashdan iborat. Uning yangiligi foydalanuvchi nomi, haqiqiy ism, teg va kommentariy ichidagi murojaatni bitta nomning shunchaki grafematik variantlari sifatida emas, turli pragmatik rollardagi ifodalar sifatida tushuntirishida ko‘rinadi. Tadqiqot eksperimental natijani da‘vo qilmaydi; keltirilgan dialoglar nazariy tahlil uchun tuzilgan namunalardir.

W. Van Langendonckning atoli otlar haqidagi yondashuvi nomning asosiy vazifasi muayyan referentni ko‘rsatish ekanini ta’kidlaydi. Shunga qaramay, nomning ishlatilishi referensiya bilan tugamaydi: kim tomonidan, qaysi vaziyatda va qanday ko‘rinishda tanlangani ijtimoiy axborot ham beradi. C. Hough tahriridagi onomastik tadqiqotlar nom tanlash va identitet masalalarini tilshunoslikning ijtimoiy yo‘nalishlari bilan bog‘laydi. E. Aldrin ismlar hamda identitet munosabati avtomatik faraz emas, balki kommunikativ sharoitda tekshirilishi kerak bo‘lgan masala ekanini ko‘rsatadi.

Lingvopragmatik tahlilda uch darajani ajratish maqsadga muvofiq. Birinchisi — nominativ daraja: «Mohira» deyilganda qaysi shaxs nazarda tutilgani. Ikkinchisi — interaktiv daraja: «Mohira opa» shakli bilan muloqotdagi yosh yoki mavqe munosabati ifodalanishi. Uchinchisi — metakommunikativ daraja: «@mohira» tegi yordamida xabarning aynan qaysi ishtirokchiga yo'naltirilgani ko'rsatilishi. Bu uch daraja ko'pincha bitta jumlada jamlanadi, ammo ularni aralashtirish tahlilni soddalashtirib yuboradi.

MATERIAL VA TAHLIL USULI

Nikneym, taxallus, akkaunt identifikatori va real ism ham sinonim tushunchalar emas. Nikneym foydalanuvchi tomonidan tanlanadigan ijtimoiy ko'rinish bo'lishi mumkin, akkaunt identifikatori esa texnik jihatdan takrorlanmas belgi vazifasini o'taydi. Taxallus mualliflik yoki ijodiy o'zlik bilan bog'liq bo'lishi mumkin. «teacher_aziza» kabi ifoda bir vaqtning o'zida kasbiy mavqeni va shaxsga ishorani faollashtiradi. Uning «Aziza» qismi antroponimik, «teacher» qismi esa o'zini taqdim etishga xizmat qiladi.

Tadqiqot nazariy-kontekstual metodga tayangan bo'lib, ismlarning shakli va nutqiy vazifasi o'rtasidagi munosabatni sifat jihatdan tushuntiradi. Dastlab rasmiy ism, familiya, otasining ismi, qisqartirilgan shakl, murojaat qo'shimchasi va internet identifikatori farqlanadi. So'ng ular xabarning maqsadi, suhbat ishtirokchilari munosabati va ko'rinish imkoniyatlari bilan bog'liq holda izohlanadi. Tahlil uchun misollar shaxsiy akkauntlardan ko'chirilmagan; maxfiy yozishmalar to'planmagan va statistik umumlashtirish amalga oshirilmagan.

Masalan, modellashtirilgan ishchi guruhdagi «Maftuna opa, hujjatni ko'rib bera olasizmi?» murojaati iltimosni yumshatish va hurmatni ifodalashga moyil. Shu guruhdagi «@Maftuna hujjatni ko'ring» esa platforma belgilash mexanizmi yordamida adresatni aniqlashtiradi, biroq nutqning ohangi

buyruqqa yaqinlashishi mumkin. «Hurmatli Maftuna Baxtiyorovna» shakli rasmiy yozishma registriga mos keladi. Uch misolda ham shaxs bir, ammo pragmatik signal turlichadir.

O'zbek tili uchun «-jon», «opa», «aka», «ustoz», «domla» kabi murojaat vositalari muhim. Ular ismning lug'aviy bir qismi bo'lmasdan ham antroponimik birlik bilan birikib kommunikativ baholashni o'zgartiradi. Inglizcha muhitdagi first name, surname, Mr/Ms va username tanlovi bilan qiyoslaganda, ekvivalent so'zlarning bir-biriga to'la teng kelmasligi ko'rinadi. «Aziza ustoz»ni avtomatik «Teacher Aziza»ga almashtirish ayrim vaziyatlarda tushunarli bo'lsa-da, o'zbekcha hurmat munosabatining barcha nozik tomonlarini ifodalamaydi. Shu sabab qiyoslashda shakliy ekvivalentlikdan ko'ra kommunikativ vaziyat muhimroqdir. Ijtimoiy masofa antroponimni tanlashda ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi. «Assalomu alaykum, Dilshod aka» shaklida ismga qo'shilgan qarindoshlik atamasi odatiy qarindoshlikni emas, suhbatdagi hurmat va yaqinlikni ifodalashi mumkin. «Dilshod» deyish ayni vaziyatda betaraf yoki haddan tashqari erkin baholanishi esa aloqa tarixiga bog'liq. Raqamli kanalda intonatsiya yetishmaganligi uchun murojaatning mazkur unsurlari yanada sezilarli bo'ladi. Biroq faqat yozuvga qarab so'zlovchining qat'iy niyatini belgilash xato: hissiy belgilar va oldingi dialog ham inobatga olinishi lozim. Antroponimni takrorlash ham diskursiv strategiyadir. «Shohruh, fikringiz uchun rahmat. Shohruh, yana bitta masala bor» shaklida takror murojaatni shaxsiylashtiradi, lekin haddan ziyod ko'p ishlatilsa, tazyiq yoki sun'iy xushmuomalalik sifatida qabul qilinishi mumkin. Ommaviy kommentariyda ismning katta harflarda yozilishi urg'u vazifasini bajarsa-da, uni har doim salbiy kayfiyat belgisi deb hisoblash mumkin emas. Pragmatik talqin platformaning yozuv odatlari bilan belgilanadi.

Rasmiy muhitda ism-familiya butunligi hisobdorlikni kuchaytiradi: shaxsga tegishli hujjat, fikr yoki majburiyat aniq bog'lanadi. Norasmiy muhitda

qisqartma va erkalash shakllari birdamlikni yaratadi. Ayrim platformalarda foydalanuvchining ismini qidiruv tizimlaridan yashirish istagi esa taxallusdan foydalanishni rag'batlantiradi. Bunday holatni soxtalik bilan tenglashtirish noto'g'ri: taxallus xavfsizlik, shaxsiy chegaralarni saqlash va ijodiy o'zini ifodalash uchun ham tanlanadi. Demak, nom shakli pragmatik niyatning yagona isboti emas, balki kontekst bilan birga talqin qilinadigan ko'rsatkichdir. Internet foydalanuvchisi tanlagan «kitobxon_qiz», «uzbeklinguist» yoki «Samarqand_95» singari profil nomlari shaxs haqida ma'lum tasavvur beradi, ammo ular har doim ham antroponim hisoblanmaydi. Birinchisi qiziqish va ijtimoiy rolni, ikkinchisi kasbiy yo'nalishni, uchinchisi hududga oid ramzni oldinga chiqaradi. Real ism mavjud bo'lmagan holda ular identifikatsiya funksiyasini bajarsa-da, onomastik nuqtayi nazardan taxallus va tavsiflovchi nominatsiya chegarasida turadi. Bu farq onlayn ismshunoslikda tasnifning murakkabligini ko'rsatadi. «@shahnoza, bu natijani tekshirib ko'ring» xabaridagi teg texnik yo'naltirish va ijtimoiy javobgarlikni birlashtiradi. Bunda belgilangan shaxs auditoriya ko'z o'ngida bevosita javob berishi kutilishi mumkin. Boshqa holatda xuddi shu mexanizm insonni suhbatga taklif etadi: «@shahnoza, sizning tajribangiz qiziq». Shunday qilib, antroponimik belgi adresatlilikni tashkil qiladi, lekin illokutiv kuch so'zlashuv mazmuni bilan paydo bo'ladi.

Baholovchi vazifani izohlashda istehzo masalasini ham nazardan qochirmaslik kerak. «Professor Akmal yana hammasini bilibdi!» jumlası samimiy e'tirof, kulgi yoki kesatiq bo'lishi mumkin. Bunga javoban kelgan xabarlar, suhbat tarixi, tinish belgilari va auditoriyaning umumiy bilimlari talqinni o'zgartiradi. Natijada ismga qo'shilgan unvonning literal qiymati bilan diskursdagi istehzoli ma'nosi ayrim vaziyatlarda qarama-qarshi keladi. Raqamli lingvopragmatikaning vazifasi shu ko'pqatlamli mexanizmni «ism ma'nosi» degan yagona tushunchaga qisqartirmasdan yoritishdir.

MUHOKAMA, XULOSA VA ADABIYOTLAR

Raqamli antroponimiya an'anaviy nomlash amaliyotini bekor qilmaydi; aksincha, uning imkoniyatlarini yangi texnologik sharoitda kengaytiradi. Platforma tegi kommunikativ adresatni tez belgilaydi, profil nomi shaxsning o'zini taqdim etish usulini namoyon qiladi, hurmat bildiruvchi murojaat esa ijtimoiy masofani boshqaradi. Ularning barchasini bitta «ismning yangi shakli» sifatida emas, referensial hamda interaktiv funksiyalar tizimi sifatida o'rganish zarur.

Xulosa qilib aytganda, raqamli diskursdagi antroponim lingvopragmatik jihatdan uch yo'nalishda faol: shaxsni aniqlash, munosabatni indekslash va suhbatning kimga qaratilganini ko'rsatish. Bitta nom turli kommunikativ niyatni ifodalashi, turli nomlar esa ayni shaxsni ko'rsatishi mumkin. Tadqiqotning cheklovi modellashtirilgan misollarga tayanishidir. Keyingi bosqichda rozilik asosida yig'ilgan anonimlashtirilgan korpus, turli yoshdagi foydalanuvchilar talqini va platformalararo qiyos foydali bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Van Langendonck, W. (2007). Theory and Typology of Proper Names. Mouton de Gruyter.
2. Hough, C. (Ed.). (2016). The Oxford Handbook of Names and Naming. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001>
3. Aldrin, E. (2016). Names and Identity. In The Oxford Handbook of Names and Naming, 382–394.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.24>
4. Pseudonyms. (2016). In The Oxford Handbook of Names and Naming, 438–452. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.5>